

ИЗПРЕВАРВАЩА ВИЗИЯ ЗА ДОГОНВАЩО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ

Авторът на този труд¹ чл.-кор. проф. д-р ик. н. Иван Ангелов е известен е като *смел новатор и утвърден професионалист*, работил повече от шест десетилетия в стопанската практика в и извън България на различни високи постове, изискващи знания и натрупвания, както и в Икономическия институт на БАН от 1960 г. Уважаван автор на значими научни продукти, намерили положителен отзвук в нашата и чуждестранната специализирана литература. *Ръководител е на първата стратегия за догонващо икономическо развитие на България*, разработена и публикувана преди 15 години. Монографията на проф. Ангелов може да бъде база, от която да се тръгне и да се разработи една цялостна *Програма за догонващо и изпреварващо социално-икономическо, научно-техническо и екологично развитие на България* (нека думата „изпреварващо“ не се подценява – България не един път и в не една област е изпреварвала сегашните глобални лидери); на четиригодишни планове за реализацията на двадесетгодишната програма.

Акцентът в изследването са *екзогенните и ендогенните фактори и условия*, които влияят върху икономическото развитие на България, но преди всичко върху вътрешния потенциал. И това не е случайно – през 2019 г. например редица съдбоносни за страната ни външни (глобални и европейски) фактори и условия ще се променят – вероятно непрогнозируемо. Те на свой ред ще рефлектират върху следващите години до 2040 г. Следователно стратегията ще трябва да се актуализира в зависимост от промяна най-вече на външните фактори и условия, а икономиката – да се адаптира към външната среда въз основата на променената стратегия. На представената стратегия може и трябва да се гледа като на *общи контури за цялостна дългосрочна програма за социално-икономическото развитие на България* през следващите няколко десетилетия. Защото тази творба съдържа сърцевината на такава програма: първо, разгърнато целеполагане; второ, формулиране на цялостна национална политика за постигане на целите; трето, ресурсите за тяхното постигане.

Структурата на стратегията е логически разгърната в четири взаимосвързани части. В първа и втора глава са споделени разсъждения по същността на догонващото развитие, по теорията и практиката на този тип развитие в света, в Европа и България. В трета глава са дефинирани какви трябва да са стратегическите икономически и социални цели на икономическото развитие на страната към 2040 г., а по някои стратегически направления като икономическия растеж, опазването на околната среда – докъм 2050 г. и по демографските процеси – докъм края на столетието. Четвърта глава, която е най-значимата, е

¹ Иван Ангелов (2018). *Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2040 година*. С.: Изд. „Захарий Стоянов“, 440 с.

посветена на 32 направления на икономическата и социалната политика на държавата, с многобройни конкретни идеи за постигане на предложените стратегически цели. Изключително важно е да се поставят правилни и постижими цели пред обществото; но още по-важно е да се покаже как те да бъдат реализирани по най-ефикасен начин. Защото приемлива е само тази икономическа политика, която помага за подобряване на жизненото равнище и начина на живот на гражданите на страната, особено в сегашните условия на масова бедност, на остра социална несправедливост, на всеобщо отчуждение и апатия, на престъпност и корупция.

Глава първа е озаглавена „Същност и необходимост от догонващо развитие. Световният и европейският опит“. Известно е, че не е възможно предписване на правилни рецепти за лечение на една „болна“ икономика без поставена точна диагноза. Приемам като точна диагнозата реставрация на „*примитивен перифериен балкански капитализъм*“, която позволява да се тълкува като „всеки за себе си, печалбата – за мене си, общите разходи – за всички останали“, а също и като „печалбата над хората“. Идеологически погледнато, авторът е прав, че вместо възприемането на гъвкавия модел „И пазар, и държава“, беше възприет догматичният, силно идеологизиран и конфронтационен модел „Или пазар, или държава“. Това доведе до нова реалност „Нито пазар, нито държава“. На тази идеологизирана база беше осъществена форсираната мащабна приватизация, превърната в „роднинско-приятелско-партизанска“ и прераснала в гигантско ограбване на обществената собственост. За разлика от традиционния капитализъм, при който е налице първоначално натрупване на капитала, в нашата страна се осъществи *първоначално разграбване на натрупания обществен капитал*, а впоследствие – или неговото приватизиране, или превръщането му в евтин скрап. Предприятията, попаднали в ръцете на чуждестранни инвеститори, в най-добрия случай се развиват като изолирани анклави с по-добри икономически показатели от заобикалящите ги посредством предприятия, но с експорт на печалбите към страната-майка. Илюзорно е да се твърди, че в България е осъществена трансформация към пазарна икономика – това е диагнозата на проф. Иван Ангелов, с която не може да не се съгласим. Още по-иллюзорно е да се твърди, че у нас има нормално действащо и конкурентоспособно пазарно стопанство.

Възможните *сценарии за догонващо икономическо и социално развитие на ЦИЕ и страните от ОНД* са анализирани като фон за България поради това, че през последните 70 години нашата страна има повече сходства с тях, отколкото с всякакви други държави. Въз основа на дългосрочния потенциал за растеж, а следователно и възможности за икономическо догонване на развитите страни, се обособяват четири групи трансформиращи се икономики: първо, изоставащи; второ, бавно развиващи се; трето, догонващи (икономики, които могат да поддържат продължителен растеж на БВП, поне 2 пъти по-висок от този на развитите страни); четвърто, бързо догонващи. Тези предвиждания са пасивни сценарии, основани на екстраполация на трендове от последните

години и най-вече на предполагаема икономическа политика. Предположенията за бъдещо икономическо развитие зависят главно от икономическата политика през близките години и десетилетия, а не обратното.

На този фон от сценарии за ЦИЕ *България може да избира между две крайни траектории за развитие*: първо, изоставащо развитие с около 2% средногодишен темп или бавно развитие с около 3% средногодишен темп на прираста на БВП; второ, догонващо или ускорено догонващо развитие с 5-6% дългосрочен средногодишен растеж на БВП. *Как да се постигне такъв дългосрочен висок растеж?* На този въпрос се опитва да отговори проф. Ангелов в четвърта глава, свързана с икономическите и социалните политики.

Глава втора изследва *догонващото икономическо развитие като теория и практика*. Конструкцията ѝ се базира върху анализ и оценка на измерителите на равнището на икономическо развитие и на догонването, както и на икономическия растеж и сближаването, а също и на ретроспекцията и оценка на дългосрочните глобални и европейски тенденции на сближаване.

Авторът използва понятието „сближаване“. Двете понятия – „догонване“ и „сближаване“, са синоними, но второто съдържа нюанси на по-голяма прецизност. Догонването означава и сближаване, но може да бъде изтълкувано и като настигане, изравняване. Най-често то се изразява в сближаване, намаляване на дистанцията от преследвано движещо се тяло или от икономика, а не непременно в изравняване с него. Докато сближаването като че ли е по-еднозначно. И двете понятия обаче са придобили гражданственост и поради това ги ползвам.

Икономическата теория и стопанската практика отличават *два вида икономическо сближаване*: номинално и реално. *Номиналното сближаване* означава постигане на по-голямо сходство на номиналните икономически променливи, които характеризират макроикономическата стабилност: процент на инфлация, процент на бюджетна балансираност (небалансираност) спрямо БВП, процент на равновесие в платежния баланс и неговите съставки спрямо БВП, външна и вътрешна задлъжнялост като процент от БВП, валутен резерв като процент от БВП или в месеци внос, степен на стабилност на валутния курс, ниво на лихвените проценти и т.н. *Реалното сближаване* е онова, което характеризира нарастващо сходство между нивата на икономическо, социално, екологично и друго развитие в сравняваните страни и региони, изразяващо се в качеството на икономическата дейност и живота на хората. То се измерва с голям брой показатели.

Важно е също да се разбере, посочва авторът, че *„развитието невинаги води до сближаване“*, а често, дори много често – до увеличение на разликите между страните и регионите. Ако други държави са постигнали сближаване с големи усилия за 5-7 и повече десетилетия, в България то ще изисква не помалко енергия и време от страна на всички, а не само на капитала или наемния труд. Колкото по-ефикасна е икономическата политика, колкото по-нетрадиционен е подходът и по-пълна мобилизацията на националната енергия, толкова по-успешно ще бъде догонващото развитие. В центъра на вниманието

на сегашната стратегия е *реалното сближаване*. В отделни случаи става дума и за номинално сближаване, доколкото то влияе върху икономическите процеси, водещи до реално сближаване.

Много внимателно са изследвани аналитичните *показатели и скоростта* на догонването. Критично са анализирани и *вариациите на сближаването*: абсолютно бета сближаване, относително бета сближаване и сигма сближаване. Проф. Ангелов влиза в остра, но силно продуктивна дискусия по отношение на *теориите* за сближаването и съответните им *модел*. Търсени са доказателства – и географски, и темпорално. Тази част притежава огромно аналитично-познавателно значение, като се стига до синтезирани изводи.

Едно от най-съществените заключения е, че различната динамика на растежа и икономическото сближаване (разслоение) *се предопределя от няколко групи най-важни движещи сили* или от степента на тяхното проявление и взаимодействие. Това пък зависи от множество други причини. Особено важна сред тях е *държавната икономическа политика, чиято главна цел трябва да бъде да се създаде подходяща среда за най-ефикасно въздействие и взаимодействие на движещите сили*, осигуряващи по-висок растеж и икономическо сближаване. Но *най-важните движещи сили, обусловили растежа и сближаването (разслоението) през последните десетилетия, са*: първо, инвестиции във физически капитал и особено в информационно-комуникационни технологии (ИКТ); второ, подобряване на използването на работната сила; трето, повишение на образователното и квалификационното ниво на работната сила; четвърто, по-висока ефективност в комбинирането на капитала и труда; пето, ролята на икономическата политика. Правилната *икономическа политика може да мобилизира изброените движещи сили в подходяща комбинация*, за да се постигне възможно най-висок и същевременно качествен растеж. От правителствената политика в най-голяма степен зависи дали ще са налице т. нар. фундаментални фактори – макроикономическа стабилност, реструктуриране, отвореност, конкуренция, социален климат, икономически и социални институции. Движещите сили формират едно или друго ниво на растеж и икономическо сближаване (разслоение) чрез производителността на труда, използването на трудовия потенциал и общата факторна производителност. *И трите трансмисии играят важна роля*, макар и в различна степен, в различните страни и през различни времена.

Глава трета – „Икономически и социални цели на България до 2040 година“, оценявам като най-важната за търсенето на логиката на догонващото развитие. Правилно се констатира, че *целепологането* е най-важна съставка при изработването на всякаква стратегия за развитие. Напълно подкрепям извода, че *главна цел на развитието* за България трябва да бъде човекът. Именно такава цел определя и инструментите на макроикономическата, микроикономическата, институционалната, финансовата и други политики, които съдействат за реализирането на целите. Много интелигентно и критично са анализирани вариантите на *разширяване на кръга на целите*. Изводът, че

растежът на brutния вътрешен продукт не отразява достатъчно пълно качеството на живота на хората, е подкрепен с доказателство, че *устойчивото развитие*, което включва икономическите, социалните и екологичните измервания на развитието, е по-точно и по-важно при разширяване на кръга на целите.

Логично се продължава с *градация на целите*. На върха на пирамидата на цели е поставен brutният вътрешен продукт като маса, на човек от населението и като темпове на нарастване. На средния етаж на пирамидата остават икономическото развитие, социалното развитие, здравословната околна среда и стабилната демокрация. Накрая, в основата на пирамидата са целите, които конкретизират четирите групи по-общии цели от средния етаж. Дезагрегирани са последователно конкретните цели на догонващото развитие. От тези позиции остро се критикува, и то унищожително, философията на Вашингтонския консенсус. *Главна социално-икономическа цел на България, поставена с тази Стратегия за 2040 г., е достигане на средното тогавашно равнище по най-важните икономически и социални показатели на източноевропейските страни-членки на ЕС*, с плътно приближаване до равнището на Чехия, Словения и Словакия. Това означава преодоляване на натрупаното през последните 29 години голямо изоставане от тези държави.

Вероятните *сценарии за икономически растеж в България* са изследвани не самоцелно, а оценявайки необходимото догонващо развитие. Догонващото развитие несъмнено съдържа задължително елемента на изпреварващо развитие както общо за икономиката, така и в отделни сектори, отрасли и производства.

Финалната *глава четвърта – „Икономически и социални политики за постигане на стратегическите цели“*, е най-разгърнатата част. Няма да изброявам достойнствата ѝ, само ще отбележа, че тук е *панорамата на следните въпроси*: първо, трансмисионен механизъм от икономическа политика към икономически растеж; второ, видове държавни политики за постигане на стратегическите цели, вкл. и въпросът за завръщане на държавата в управлението на икономиката и този за структурната политика; трето, финансирането на икономическата и социалната политика.

Както се вижда, достоен труд за БАН+МС, разгърнат от един-единствен автор! Наричам това цялостно изследване *„Изпреварваща визия за догонващо развитие на България“*, просто защото друга подобна визия не съществува, а само визии за „кръпки“ и подобрения в системата – те не осигуряват догонващото развитие, което е необходимо. Наричам проф. Иван Ангелов *„национално богатство“*, понеже за съжаление малцина са последните останали национално загрижените и отговорните учени в нашата страна.

Поставям *някои въпроси пред бъдещите изследвания (на колегите-икономисти и пред себе си) и доуточнения на стратегията*.

1. Относно *показателите за развитието*. До 1990 г. българската статистика се ориентира по показателя СОП; след това – по БВП. И единият, и другият показател страдат от съществени слабости по отношение на „крайния

продукт“ – повишаването на жизненото равнище и подобряването на начина на живот; на решаването на предизвикателствата пред екологията и културата, образованието, здравеопазването и науката. Време е да се търсят други, по-качествени и по-съдържателни допълващи и конкретизиращи измерители. В смисъл, че БВП не е „центърът на икономическата вселена“. Както проф. Ангелов правилно отбелязва, БВП измерва текущ поток от произведени продукти и услуги и не съдържа информация за натрупаните в продължение на години и десетилетия и за налични блага, още по-малко – за тяхното разпределение и използване. Икономистите сме длъжни да търсим и да дефинираме „философския камък“ на развитието.

2. Въпросът за съдържанието на понятието „*икономика на ЕС*“ – има ли въобще идея за някаква програма за географския и времевия обхват на „сближаването“. Другите държави в ЕС, вкл. и Румъния, мерят „икономически растеж“, чрез който стоят по-високо от последната страна (България); това ги удовлетворява – „напредваме бързо!“. „Догонващо развитие“ от страна на България означава относително „изоставащо развитие“ на първите и средните държави; това няма ли да ги потисне и да ги принуди да приемат мерки за още по-изпреварващо развитие (няколко скорости на ЕС)? И така евентуално изоставане, догонване, сближаване или асимилиране?

3. Въпросът за *собствеността*. Възможно ли е догонващо развитие на една страна, на цялото ѝ население, при положение че е налице доминираща частна собственост, а в нея – властващ едър капитал, независимо от факта, че сме с примитивен перифериен балкански капитализъм? Възможна ли е „реституция“ на обществената собственост? Въпросът за капиталовото натрупване в обществена собственост също не може да бъде подминат.

Проф. д-р Боян Дуранкев